

Проблема вибору економічної політики в умовах кризи глобального регулювання: теоретичні аспекти

Анотація. В статті досліджується феномен економічного націоналізму з позицій економічних теорій. Аналізується спадок меркантилізму, що природно «влився» в ідейні засади економічного націоналізму. Розглядаються ідейні засади кейнсіанства та лістіанства як базових теорій, що лягли в основу економічного націоналізму. Проведений аналіз обраних теорій дозволив не лише виокремити найбільш суттєві позиції, що їх характеризували, але й ідентифікувати ті, що стали фундаментом економічного націоналізму, суть якого полягала у формуванні сильної держави, яка визначає пріоритети економічного розвитку і просуває відповідну економічну політику. В статті обґрунтовуються погляди адептів економічного націоналізму на проблему регулювання ринкових відносин, згідно яких сильніші економіки «регулюють» світовий ринок для своєї користі, а тому національна держава мають втручатись в ринковий процес. Обстоюється позиція, згідно якої економічний націоналізм можна зрозуміти не тільки через визначення його як такого, але й через власне його політику.

Ключові слова: економічна теорія, економічний націоналізм, економічна політика, кейнсіанство, меркантилізм, лістіанство.

Annotation. The phenomenon of economic nationalism from the economic theories perspective is studied.

The legacy of mercantilism that was naturally incorporated in the ideology of economic na

¹кандидат історичних наук, директор «AlexPolInstitute»

tionalism is analyzed.

The ideological principles of Keynesianism and Listianism as background theories for economic nationalism are discussed.

Apart from outlining the essential characteristics of these theories, the analysis enables for identifying the ones laying the fundament of economic nationalism, which was focused on building up the powerful state that would be responsible for setting up economic priorities and promoting respective economic policies.

The vision of the regulatory problem in the market economy by adepts of economic nationalism is grounded in the article,

who argued that because more powerful economies took advantage from “regulating” the global market, a national state had the right to intervene in the market process. It is argued by the author that economic nationalism can be studied not only in the definition of a framework, but also in its policy context.

Keywords: economic theory, economic nationalism, economic policy, Keynesianism, mercantilism, and Listianism.

***Аннотация.** В статье исследуется феномен экономического национализма с позиций экономических теорий. Анализируется наследие меркантилизма, естественно влившееся в идейные основы экономического национализма. Рассматриваются идейные принципы кейнсианства и листианства как базовых теорий, которые легли в фундамент экономического национализма. Проведенный анализ избранных теорий позволил не только выделить наиболее существенные их характеризующие позиции, но и идентифицировать те из них, которые стали базисом экономического национализма, суть которого заключалась в формировании*

сильного государства, которое определяет приоритеты экономического развития и продвигает соответствующую экономическую политику.

В

статье обосновываются взгляды адептов экономического национализма на проблему регулирования рыночных отношений, согласно которым сильные экономики «регулируют» мировой рынок в свою пользу, а потому национальное государство имеет право вмешиваться в рыночный процесс. Отстаивается позиция, согласно которой экономический национализм можно исследовать не только через определение его теоретического базиса, но и путем исследования собственно его как политики.

***Ключевые слова:** экономическая теория, экономический национализм, экономическая политика, кейнсианство, меркантилизм, лигианство.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Широкий економічний лібералізм, доведений протягом останніх десятиліть до рангу панацеї для кожної країни, та його всепояснююча роль були суттєво (якщо не остаточно) дискредитовані негативними явищами системного характеру, які ми зараз спостерігаємо. Нинішня глобальна економічна криза фактично підвела жирну риску під найвими сподіваннями сучасників на універсальну ефективність глобалізованої ринкової економіки ліберального характеру.

Постановка завдання. Сьогоднішня глобальна політика побудована на силі. Якщо до 1990-х років місце країни у світовій системі визначалося територією, розмірами, потугою збройних сил, наявністю природних ресурсів, обсягом ВВП, розміром золотовалютних резервів, то у XXI столітті все більшого значення у визначенні місця і ролі держави в процесі глобальної взаємодії набуває ступінь її інтеграції в такі процеси, як світова торгівля

товарами і послугами, глобальні фінансові потоки ПП, збір і обробка економічної інформації, генерування і комерціалізація наукового знання.

Виклад основного матеріалу. До параметрів, що характеризують **системоутворюючу державу**, відносяться наявність великої зростаючої економіки, світове лідерство в одному або кількох важливих секторах економіки; наявність власної сировинної і продовольчої бази; здатність виробляти і комерціалізувати наукове знання; лідируючі позиції у світовій торгівлі; здатність проектувати військову силу, наявність мобільних збройних сил, спроможних діяти в глобальному масштабі; наявність ефективної і привабливої політико-правової системи; використання мови, що має широке поширення за кордоном, наявність політичної волі до глобального або регіонального домінування.

Країни, які не є домінантними, до яких і зараховують Україну, вбудовуються в існуючу систему, діють за її правилами та мають обмежені можливості з використання економічних інструментів зовнішньої політики. Такі держави в більшості випадків також виграють від існуючої системи економічно, але майже завжди програють політично, втрачаючи істотну частину свого суверенітету. Для багатьох сучасних держав втрата частини суверенітету не є критичною, оскільки вони все одно не змогли б реалізувати свій суверенітет, бо мають відносно економічну і військову слабкість.

В еру економічної глобалізації можливість держави продукувати власну економічну політику не має широкого набору варіантів. Вибір обмежується лише кількома. Економічно слабкі держави частіше за все реагують на геоекономічні виклики, ніж їх продукують. Їх здатність формувати соціально-економічний порядок денний унеможливується комплексом залежностей – ресурсних, структурних, технологічних, фінансових. Крім того продукування правил взаємодії в глобальному просторі передбачає перебування у співпраці з тими, хто повинен погодитися сповідувати задеклароване іншими: тому членство в будь-якій організації має

своїм наслідком визнання права інших в прийнятті рішень, а відповідно несаможиттєвість.

В той же час, хоча старі протекціоністські інструменти відходять в минуле, на їхньому місці з'являються нові форми: дерегуляція (яка передбачає зняття обмежень), співіснує із запровадженням нових форм регуляції, які в іноземних джерелах позначаються терміном «ререгуляція» («reregulation»). Так, країни, укладаючи регіональні або двосторонні торговельні угоди, тим самим створюють новий каркас СОТ, що іноді суттєво відрізняється за принципами від тих, що закладалися в основи цієї організації. Більшість міжнародних переговорів сьогодні стосуються не стільки врегулювання наслідків всеосяжної лібералізації чи відвертого прямого протекціонізму, скільки ефектів або наслідків внутрішнього регулювання кожним з партнерів вільного руху капіталу, робочої сили, товарів і послуг.

Чому невірний вибір економічної політики може зафіксувати спеціалізацію на бідності спробуємо розібратись, звернувшись до такої, що вже стала класичною, концепції порівняльних переваг. Теорія економічного устрою Д. Рікардо спирається на припущення, ніби країни обмінюють однакові робочі години простої нетехнологічної праці, позбавлені будь-яких якісних рис, на інші такі самі години в системі, де відсутнє промислове виробництво. Перенесення теоретичних викладок далекого минулого на сучасність здійснено механістично. Відповідно до такої логіки, сьогодні година праці в Кремнієвій долині еквівалентна годині праці за технологіями кам'яної доби.

Таким чином, за твердженням Д. Рікардо, обмін товарами, створюваними в різних за технологічним рівнем країнах є однаково прибутковим для обох сторін. Якщо країна спеціалізується на певному продукті, то вважається, що вона зможе максимізувати свій прибуток. Адже вартість товару у неї буде нижчою, ніж у країни, що спеціалізується на іншому товарі та буде намагатися виробляти невласливий для неї товар.

Хрестоматійним прикладом Д. Рікардо став його приклад з виробництвом сукна і вина в Англії та Португалії (Див. Табл.1). Він припускає, що відріз сукна 25 м обмінюється на бочку вина 50 л (позначимо це як припущення 1). На виробництво такого відрізу сукна в Португалії витрачається річна праця 90 людей, а в Англії - 100 людей. На виробництво бочки вина зазначеної місткості в Португалії витрачається праця 80 працівників, а в Англії – 120 працівників. Таким чином, робиться висновок, що Португалія має абсолютні переваги по обох товарах, а в Англії цих переваг немає. Тим не менш, обом країнам за Рікардо вигідно обмінюватися товарами. Причому Португалія повинна виробляти вино, тоді як Англія – сукно.

Для того, щоб зробити такий висновок, Рікардо ввів ще два припущення:

- кожна країна буде виробляти для себе і для експорту однакову кількість сукна і вина (припущення 2);

- вартість години робочого часу для виробництва вина у Португалії тотожна вартості години робочого часу на виробництво сукна в Англії (припущення 3);

Таблиця 1

**До питання про визначення логіки вибору порівняльних переваг
(на прикладі Англії та Португалії)**

Країна	Ринок					
	Закритий			Відкритий		
	Вино	Сукно	Усього	Вино	Сукно	Усього
Португалія	80	90	170	160	-	160
Англія	120	100	220	-	200	200
Усього	200	190	390	160	200	360

Джерело: Шнирков О. І. Міжнародні економічні відносини : конспект лекцій / О. І. Шнирков, Р. О. Заблоцька. – 3-е вид. – Дніпропетровськ, 2012. – 256 с.

Якщо Португалія відмовиться від виробництва відрізу сукна, а імпортує його з Англії в обмін на бочку вина, то вона заощадить річну працю

своїх 10 працівників. Англія, відмовившись від виробництва вина, вдвічі збільшила виробництво сукна, заощадивши при цьому працю 20 працівників.

Сукупні витрати на виробництво вина і сукна в Португалії складають 170 од. праці, а в Англії – 220 од. праці в разі, якщо країни не виходять на зовнішній ринок. Після спеціалізації та виходу на світовий ринок витрати на виробництво в Португалії будуть становити 160 од. праці, а в Англії – 200 од. праці. Якщо для задоволення потреб в обох країнах раніше потрібно було 390 од. праці, то після спеціалізації – лише 360 од. праці. Отже, робиться висновок, що зовнішня торгівля мінімізує світові витрати праці на споживані товари. Таким чином, будуть знижуватися світові витрати на виробництво і відповідно світові ціни, ну і всі споживачі отримають дешевші товари, а виробники – світові ринки! Чи можемо ми погодитись з таким оптимістичним висновком? Звичайно, що ні.

У припущеннях не передбачається бажання і можливість однієї з країн застосувати інновації, щоб зменшити витрати на виробництво продукту. Підозрюючи англійця Рікардо в бажанні забезпечити високотехнологічною на той час роботою по виробництву сукна англійських, а не португальських виробників, зробимо припущення на користь Португалії, мовляв, португальські капіталісти профінансували створення виробничого процесу, що дає можливість витратити на виробництво сукна не 90, а лише 60 працівників (технологію вони могли купити, винайти чи вкрати, значення немає). Португальці виходять на ринок, пропонуючи англійцям відмовитися від виробництва сукна і зосередитися на виробництві вина. Англійці (за рікардіанською порадою) радісно відмовляються від сукна і виробляють вино. При цьому португальці не повідомляють простодушних англійців про те, що насправді вони використовують не 90, а лише 60 робітників для виробництва сукна, адже за Рікардо перевага виробляти сукно існує саме у португальців. Таблиця буде виглядати тоді наступним чином (Див. Табл. 2).

Таблиця 2

**До питання про визначення логіки вибору порівняльних переваг
(на прикладі Англії та Португалії): випадок впровадження інновацій
португальцями**

Країна	Ринок					
	Закритий			Відкритий		
	Вино	Сукно	Усього	Вино	Сукно	Усього
Португалія	80	90	170	-	180	180
Англія	120	100	220	240	-	240
Усього	200	190	390	240	180	420

Джерело: укладено автором

Це є дещо непередбачуваний розвиток подій для рикардіанців, бо на світовому ринку починається зростання витрат, і кожна країна витрачає більше. І це в той час, коли вони за індикатор обрали саме зменшення світових витрат і потім світових цін на продукцію. Втім, якщо б португальці чесно зізналися англійцям у тому, які витрати супроводжують виробництво сукна у Португалії, то розрахунки світових витрат виглядали б (і насправді виглядають) інакше (див.Табл.3).

Таблиця 3

**До питання про визначення логіки вибору порівняльних переваг
(на прикладі Англії та Португалії). Інтенсивний розвиток проти
екстенсивного: випадок перший**

Країна	Ринок					
	Закритий			Відкритий		
	Вино	Сукно	Усього	Вино	Сукно	Усього
Португалія	80	60	140	-	120	120
Англія	120	100	220	240	-	240
Усього	200	160	360	240	120	360

Джерело: укладено автором

Як ми пам'ятаємо, португальці знизили собівартість свого сукна. Але насправді це ще не все, бо португальці виробляють додатково ще один рулон сукна і можуть продати його англійцям, для чого англійці повинні будуть при своїй незмінній технології виробництва вина, на яке вони добровільно

погодилися, витратити ще 120 одиниць праці, тобто розширити виноградники, здійснити екстенсивний аграрний розвиток, у той час як розумні португальці здійснюють інновації і йдуть шляхом інтенсивного розвитку. Тому насправді таблиця міжнародної торгівлі виглядатиме ще інакше (див. Табл. 4).

Таблиця 4

**До питання про визначення логіки вибору порівняльних переваг
(на прикладі Англії та Португалії). Екстенсивний розвиток проти
інтенсивного розвитку: випадок другий**

Країна	Ринок					
	Закритий			Відкритий		
	Вино	Сукно	Усього	Вино	Сукно	Усього
Португалія 1	80	60	140	-	120	120
Португалія 2				-	60	60
Англія 1	120	100	220	240	-	240
Англія 2				120	-	120
Усього	200	160	360	360	180	540

Джерело: укладено автором

У цій таблиці яскраво видна суть наявності інновацій, що полягає у збільшенні світового виробництва товару. Це позитив і основа як прогресу, так і подальшого суттєвого зниження цін, адже на ринку опиняється додатково аж на 30% більше сукна, і не факт що «недорозвинена аграрна Англія» (нагадаємо, в нашому гіпотетичному варіанті) не зможе купити товар по ціні 90 одиниць. Тож доведеться португальцям знижувати ціну і витратитися на освоєння інших ринків. Відповідно, довго користуватися прибутком, створеним інновацією, їм не доведеться. В цьому і є принада справжнього ринку, а не штучного «рікардіанського». Але є і негатив, щоправда односторонній — вимога «добровільної» згоди менш технологічної нації залишатися такою і надалі. Які наслідки цього? Перше – більш технологічна нація, як ми бачимо, має прихований від неосвіченого аборигена прибуток, який досягається інновацією, але не озвучується аборигену, щоб його не травмувати(див. припущення №3 про те, що 1 літр вина у Португалії як і 1 м сукна в Англії мають однакову собівартість) Але це

не так. У запропонованому для моделювання нами випадку, кмітливі португальці зменшили витрати і вивільнили тим самим 60 од. праці для виробництва ще одного рулона сукна, а англійці, в свою чергу, його купили, бо існує *«перший всесвітній природний закон»* — закон про необмежену вільну торгівлю, в якій нещасні англійські аборигени повинні свято вірити, не дивлячись на те, що могли б застосувати логіку і прагматизм.

Тому, цілком передбачуваним є питання про те, чому англійці повинні купувати португальське, а не англійське сукно, яке вони самі могли б виробити? Причина податливості «неосвічених аборигенів» полягає в тому, що на додаток до твердження Сміта про необмеженість торгівлі, існує *«другий всесвітній природний закон»* — закон рівноваги в торгівлі! І в цей закон нерозвинутим націям потрібно вірити беззастережно, не піддаючи сумніву. За цим законом, англійці повинні дивитися не на справжні витрати португальців, які є нижчими і становлять 60 одиниць праці, а орієнтуватися на ті цифри, про які вони домовилися на початку, а саме: 90 одиниць праці! І відповідно до цих розрахунків, англійці назавжди відмовилися виробляти високотехнологічну продукцію (тобто сукно), шукати можливість зниження собівартості за рахунок інновацій і погодилися виробляти нетехнологічне вино. Щоправда, не назавжди, а на момент розрахунку. Втім, ринок все таки існує, і це — факт доконаний. І розумні португальці, зв'язавши руки і ноги англійським капіталістам, зобов'язанням виконувати два «всесвітніх закони вільного ринку», дали самі собі можливість виробляти більше товару, відповідно вдосконалювати технологію і вийти до англійців з пропозицією, що міститься в Табл. 5.

Таблиця 5

**До питання про визначення логіки вибору порівняльних переваг
(на прикладі Англії та Португалії): авторське моделювання**

Країна	Ринок					
	Закритий			Відкритий		
	Вино	Сукно	Усього	Вино	Сукно	Усього
Португалія	100	75	175	-	150	150
Англія	120	120	240	240	-	240
Усього	220	195	415	240	150	390

Джерело: укладено автором

На її основі англійцям буде пояснено, що великодушні португальці обмінюватимуть сукно не по 90 одиниць праці як раніше, а по 75 одиниць, відповідно англійці можуть порадіти з того, що можуть брати його в дешевшому еквіваленті, і саме головне - англійці мають і надалі щастя виробляти вино, оскільки португальці перерахували і виявилось що для них виробництво вина насправді становить не 80 од. праці, а 100 од. праці (*бо у зв'язку з інноваціями зарплати у португальців вирости, їм ще невигідніше виробляти вино*), а виробництво сукна англійцям тепер буде обходитися в 120 од. праці через їх слабкий розвиток у цьому секторі, тому таблиця світової торгівлі виглядає ще більш привабливо, оскільки відбувається зниження загальної вартості світової продукції, а кількість одиниць для отримання такої самої кількості сукна і вина англійцями залишиться тою самою. Питання про те, чому саме португальці повинні виробляти сукно, а англійці вино, вже не підніматиметься (*пояснюємо чому: відстала технологічно Англія просто неспроможна виробляти конкурентоздатну по ціні продукцію – сукно. тобто відставання англійців посилюється*). Португальці продадуть додатково пів-рулона сукна в Німеччину.

Отже, на даному прикладі видно, що не працює сьогодні (і не працював в момент винайдення теорії Рікардо) ані концепт про «технологію» вільного

ринку, що призводить до загального економічного блага (зниження світових витрат і відповідно зниження витрат для всіх країн - учасників світової торгівлі), ані про порівняльні переваги в торгівлі. Проте Рікардо на зауваження про те, що його теорія не узгоджується з фактами, відповів: «Тим гірше для фактів» (див.Табл.6). Надалі це набуло назви «рікардіанської вади», що пояснює побудову економічної теорії на апріорних припущеннях без емпіричної основи і без урахування продукуваних вільним ринком стимулів до емуляції (*копіювання кращих зразків економічної поведінки і кращих технологій*).

Таблиця 6

Ідейні засади теорій

Базові ідеї підходу А. Сміта та Д. Рікардо	Базові ідеї німецької історичної школи та її послідовників
Спочатку були ринки	Спочатку були соціальні відносини
Основна мета – досягнення економікою стану рівноваги свідчить про найбільшу її ефективність, сприяючи взаємовигідному обміну товарами.	Підприємець порушує рівновагу інноваціями, створюючи економічне зростання

Джерело: укладено автором

Згідно з позицією німецького економіста, представника «історичної» школи, Фрідріха Ліста, який виступав з критикою Рікардо, це ситуація, коли підприємці мають можливість використовувати переваги один одного, копіюючи їх. Таким чином, зосередження сучасних послідовників Рікардо на «математизації» економіки, для якої характерні «аутичні» відносини з реальністю, збільшило її вроджену ваду: нездатність враховувати аспекти реальності, які є важливими детермінантами багатства і бідності. Німецька філософія застосовує термін «*verstehen*» для позначення «якісного розуміння», яке не зводиться лише до чисел.

Висновки. Ідеологія Бреттон-Вудських інституцій та СОТ продовжує базуватись на принципах, відповідно до яких усі країни, що беруть участь у

світовому обміні, мають бути зацікавлені в тому, щоб спеціалізуватися на тих товарах і послугах, витрати на виробництво яких у них нижчі на момент аналізу. Логіка таких міркувань проста: це повинно було б приносити їм вищий прибуток і дозволяти забезпечити себе потрібними товарами. А крім того це призводить до зниження світових витрат на виробництво і як наслідок – додатковий прибуток. Проте нині ця аргументація обґрунтовано критикується з усіх боків: переваги, що отримуються від спеціалізації, тимчасові, особливо в умовах коливання курсу валют, мінливої ринкової кон'юнктури, змін попиту і постійних корекцій державних регламентацій і норм. Така спеціалізація здатна знищувати цілі сектори економіки, у тому числі стратегічно важливі, збереження яких важливе за економічними, політичними і соціальними мотивами.

З цього протиріччя безпосередньо витікають інші, які відіграють важливу роль у сфері сучасного виробничого процесу, тенденціях конкуренції і кооперації. Суперечки між фірмами та країнами, що виражаються формулою «конкуренція - кооперація», ще більш ускладнюються в процесі глобалізації і посилюються такими чинниками, як трансгранична мобільність капіталів, з одного боку, та обмеженнями, що накладаються державами на рух інших факторів виробництва, з іншого. Усе це посилює глобальну нестабільність, недосконалий характер конкуренції, що суперечить довго використовуваним монетаристським доктринам, які переконують, що ринкові процеси саморегулюються.

Альтернативою до сліпого слідування догматичним, непідтвердженим емпірично твердженням і став економічний прагматизм, який ставить націю у позицію логічного аналізу можливостей і використання їх на свою користь.

Список використаних джерел

1. Delaite M.-Fr. , Poirot J. «Patriotisme économique et développement durable». – Режим доступу: <https://developpementdurable.revues.org/8469#tocto2n1>
2. Gilpin R. (1987) *Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
3. *Heckscher E. F. The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income. Readings in the Theory of International Trade* / E. F. Heckscher. – Philadelphia, 1949. – 205 с.
4. *Ohlin B. Interregional and International Trade* / B. Ohlin. – Cambridge (Mass), 1967. – 317 с.
5. *Ведута Е. Н. Государственные экономические стратегии* / Е. Н. Ведута / Рос.экон. акад. им. Г. В. Плеханова. – М.: Деловая книга; Екатеринбург, 1998. – 434 с.
6. *Глобализация: взгляд с периферии* / Агентство гуманит. технологий, 2002. – 62 с.
7. *Загладин Н. Глобализация в контексте альтернатив исторического развития* / Н. Загладин // *Мировая экономика и междунар. отношения*. – 2003. – № 8. – С. 3–10.
8. *Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег* Пер. с англ. / Дж Кейнс; Под общ.ред. А. Г. Милейковского, И. М. Осадчей. – М.: Прогресс, 1978. – 494 с.
9. *Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения: Сочинения: Пер. с англ.* / Д. Рикардо. – М.: Госполитиздат, 1955. – Т. 1. – 360 с.
10. *Роциос Л. Глобализация и проблемы выбора альтернативной торговой политики* / Л. Роциос / Ин-т междунар. отношений Киевск. ун-та. – К., 1995. – 11 с.

11. Шнирков О. І. Міжнародні економічні відносини : конспект лекцій /
О. І. Шнирков, Р. О. Заблоцька. – 3-е вид. – Дніпропетровськ, 2012. – 256 с.